

LEERLOOIERIJEN VAN OOSTEIND

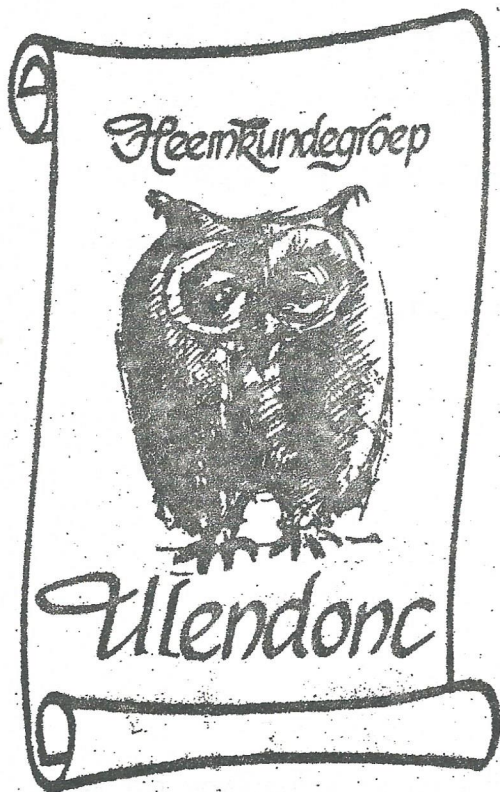
1989

heemkundegroep
"ulendonc"

LEERLOOIERIJEN

VAN OOSTEIND

oktober 1989

INHOUDSOPGAVE.

Blz. 3 GESCHIEDENIS VAN DE LEERLOOIERIJEN.

Chris Leijten.

Blz. 9 DE OOSTEINDESE LEERLOOIERIJEN.

Chris leijten.

Blz. 15 HET LEERLOOIEN MET PLANTAARDIGE
LOOISTOFFEN.

Bert Sibon.

Blz. 20 ST. CRISPINUS EN ST. CRISPIANUS.

Tini Koreman.

Blz. 25 "SCHOENLAPPERTJE".

"STINKENDE VELLEKES MAKEN KLINKENDE GELDEKES"

oud leerlooiersgezegde

GESCHIEDENIS VAN DE LEERLOOIERIJEN.

Al vanaf de Middeleeuwen werd er in deze streken leer geloid op zeer primitieve wijze. Meestal was het een nevenactiviteit naast het boerenbedrijf, maar later kwam ook de combinatie met het beroep van herbergier, winkelier, schoenmaker en zadelmaker voor. Dat kon ook goed, omdat het looien van grof zoolleer, waartoe men zich hoofdzakelijk beperkte, niet het hele jaar door arbeid vereiste. De investeringen die nodig waren voor kuipen, gereedschap, huiden, schors, e.d. waren niet erg groot.

Dat er in Oosteind en vooral ook in de Langstraat, Dongen en Rijen nogal wat leerlooierijen voorkwamen was vooral te danken aan enkele geografische factoren:

- Er was hier veeteelt en dus huiden.
- Langs de akkers, weilanden en wegen vooral op de Heikant, stonden veel eikenwallen met akkermaalshout, waarvan de schors als looistof werd gebruikt.
- De Rul en de Donge zorgden voor het stromend water dat voor de looierij noodzakelijk was. Als sociaal-economische factor is van belang dat Brabant t.o.v. het noorden vrij arm was,

als gevolg van een lange generaliteitsperiode, zodat enige extra inkomsten uit de nijverheid zeer welkom waren.

In de loop van de 19de eeuw groeide het aantal looierijen. In plaats van een nevenactiviteit werd het nu hoofdmiddel van bestaan. Het waren meestal klein bedrijven; de eigenaar met zijn zoon en/of knecht. Gemiddeld werkten er twee à drie mensen in een leerlooierij.

De voornaamste reden van deze groei was de grote vraag naar Brabants leer ten tijde van de Frans-Duitse oorlog, rond 1870.

Een tweede reden was de landbouwcrises van +1880. Door de invoer van goedkoop Amerikaans graan zakten de landbouwprizen. Boeren die toch al looiden, maakten dit nu tot hoofdmiddel van bestaan.

Dit vereiste wel behoorlijk wat kapitaal.

Voor de huiden en schors was een grote investering nodig. Een leerlooierij met één knecht kon al gauw honderden huiden tegelijk in zijn kuipen hebben. Daarnaast kwamen ook nog de loonkosten, zodat voor het exploiteren van een kleine leerlooierij een bedrag van ongeveer FL 5000,- nodig was, voor die tijd een behoorlijk bedrag

Tussen 1875 en 1900 vond een constante daling van de prijzen op de huiden- en ledermarkt plaats. De Frans-Duitse oorlog is afgelopen en in 1880 hadden Frankrijk en Duitsland maatregelen genomen tegen de invoer van Nederlands leer.

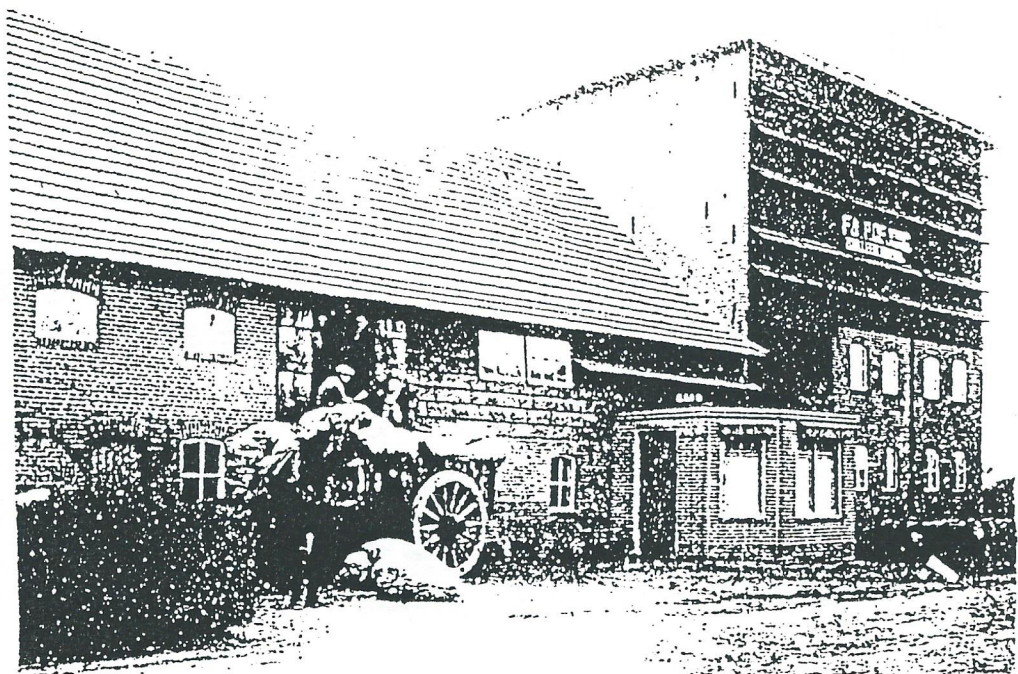
Rond de eeuwwisseling echter voltrokken zich veranderingen in het productieproces.

Nieuwe looimiddelen doen hun intrede. Hierdoor werd het productieproces aanzienlijk verkort. De eikschorsooing duurde ongeveer twee jaar, deze snellooing vergde slechts een jaar of korter. Door mechanisatie kon men nu ook een productievergroting bereiken.

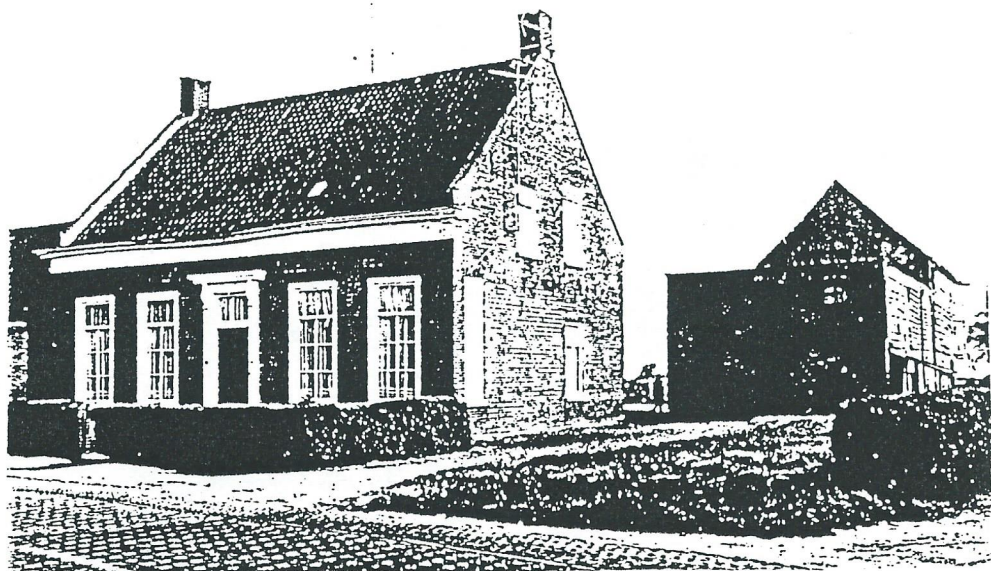
Van een ambachtelijke nevenactiviteit wordt het leerlooien nu een fabrieksmatig productieproces met alle gevolgen van dien.

Vanaf 1903 stijgen de prijzen van de huiden en dus ook de daaraan gekoppelde prijzen van het leer. Tijdens de eerste wereldoorlog was er een grote vraag naar het Nederlandse zoolleer in de ons omringende, oorlogvoerende landen en ook de eerste jaren na de oorlog waren goede jaren. In de jaren '20 van deze eeuw komt echter een kentering. Door binnenlandse overproductie en het dumpen van goedkoop buitenlands leer zakt de markt in.

Veel kleine kuipleerlooierijen houden het voor gezien. In 1928 is er weer even 'n kleine opleving maar ondermeer door de crises in de dertiger jaren daalt het aantal looierijen weer verder. Door de oorlogsdreiging trekt kort voor de 2de wereldoorlog de ledermarkt weer even aan. Tijdens de oorlog blijft lange tijd de produktie op peil, maar ook de leerindustrie krijgt te maken met beperkende maatregelen, zwarte handel en op het laatst rooftochten door de Duitsers. Door de snelle opmars van de geallieerden kon hier in het zuiden het machinepark gelukkig worden gered. Na de 2de wereldoorlog is na een korte periode van stagnatie weer grote vraag naar leer. Tussen 1950 en 1960 is er zelfs sprake van 'n tekort aan arbeidskrachten. Deze bloei duurt tot ongeveer de zeventiger jaren. Dan wordt de leerindustrie getroffen door een enorme teruggang. De laatste jaren vindt weer een gestage groei plaats. Door uiterst moderne produktiemethoden en het weten om te gaan met strenge milieueisen ziet de toekomst er voor de Brabantse leerindustrie goed uit. Jammer genoeg heeft Oosteind geen enkele looierij weten te behouden. Alleen bij P. Driesen wordt het reeds gelooid leer bewerkt en/of opgeslagen.

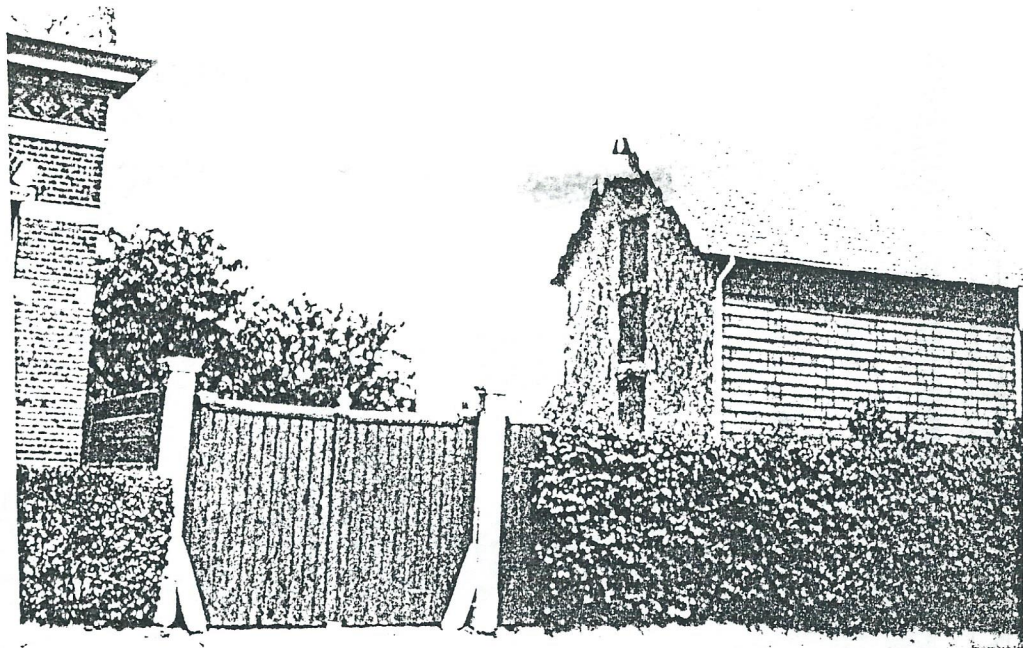

leerlooiërij van de firma P. de Jong

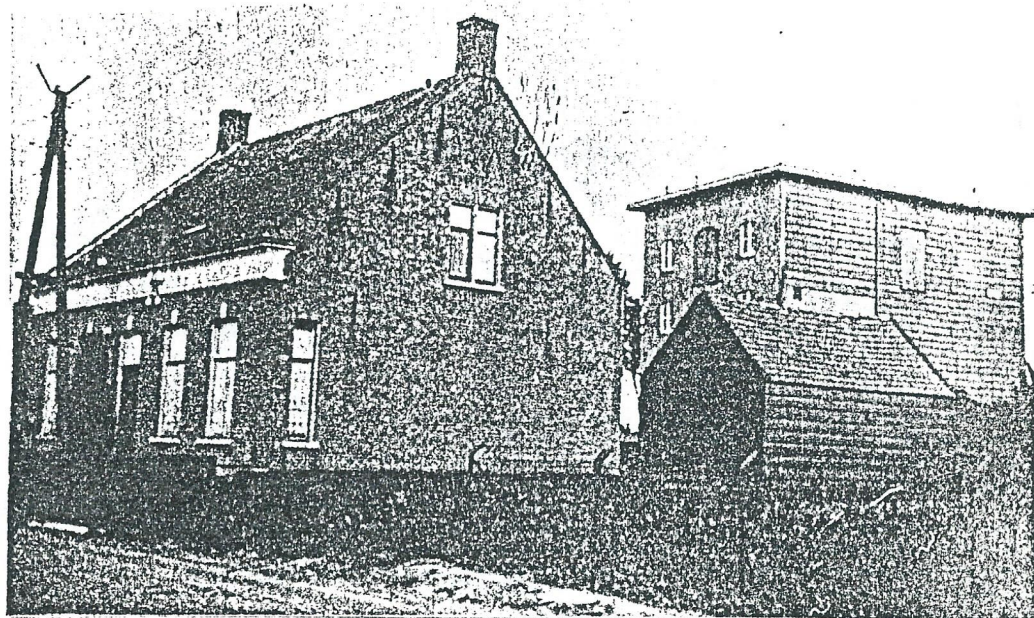

leerlooiërij van Adr. Sossers, later H. de Wit

looierij van Andries Roovers, Prov. weg 101

looierij Driesen, in werking sinds 1895

DE OOSTEINDSE LEERLOOIERIJEN.

Heel wat sporen, zoals resten van oude kuipen wijzen erop dat men in Oosteind al heel vroeg begonnen is met het looien. Zo stelt Adr. van de Noort, wonende op de Groenendijk zich in een dagboek uit 1816 voor als: beurtschipper en looier.

Een van de oudste bekende leerlooierijen in Oosteind is die van Rumoldus (Rommeke) van den Bogaerd. Zijn moeder was winkelierster op de hoek Hoogstraat- Prov. weg. Rommeke had zijn kuipen bij Johannes Laurijsen, die een klein boerenbedrijf en schoenmakerij bezat aan de overkant op het perceel nu bekend als Prov.weg 59.

De looierij is op een wat merkwaardige manier in de archieven terecht gekomen, nl. door 2 diefstallen. De eerste werd gepleegd op 27 mei 1825, de tweede op 18 april 1831. Uit de lijst van ontvreemde goederen blijkt dat er vooral schapehuiden gelooid werden.

In 1852 vraagt Cornelis Vermeulen vergunning aan voor het oprichten van een looierij in de Groenstraat op 'n perceel dat toebehoorde aan de Wed. G. Martens- van Etten van beroep winkelierster. Nu Hogedijk nr. 70 (velen kennen dit pand als de winkel van Koos Hooymeyers)

In 1862 neemt ze de kuipen over en gaat ze voor eigen rekening beginnen.

In 1860 begint Niclaas Akkermans een kleine looderij op de Groenendijk in een perceel dat toebehoorde aan Adr. C. van de Noort (achter bakkerij Polak).

Tot rond de eeuwwisseling zien we een gestage uitbreiding van het aantal looerijen;

1865 Joh. in 't Groen begint een looierij op 'n perceel dat stond tussen A. Loonen Prov.weg 45 en F Pijpers Prov.weg 41.

1865 Bart de Jong Prov.weg 38. Deze looierij zou als kuipleerlooierij in werking blijven tot 1967.

1868 G. van Helvert, zadelmaker, wonende tegenover de kerk, waar nu café de Beurs staat.

1871 Marinus de Jong. Hoogstraat 104. Van 1798-1869 was in dit pand de school gevestigd.

1873 Gijsbert van Helvert. Nu het pand van A. Oomen, Prov. weg 67.

1873 Fr. Laurijsen richt 'n looierij op in het pand Prov.weg 59. Waarschijnlijk is dit 'n voortzetting van het bedrijfje van Rommeke van den Bogaerd.

1876 "Corn. v.d. Heijkant, bouwman (=boer) verzocht in zijn huizinge te mogen daarstellen een looierij". Prov.weg 76.

- 1877 Adr. Bossers, Provincialeweg 68. Later zal zal deze looierij worden overgenomen door zijn neef H. de Wit.
- 1878 Willem Bossers, Provincialeweg 90.
- 1882 Arnoldus Timmermans, Provincialeweg 126.
- 1895 Andries Roovers, wonende te Terheyden verzoekt op het Oosteind een looierij te mogen oprichten op een perceel dat eigendom is van P.J. Driesen. Dit wordt toegestaan. Provincialeweg 101.
- 1895 Op 26 juli wordt aan P.J. Driesen vergunning verleend om op het Oosteind een looierij "daar te stellen" Provincialeweg 122.
- 1903 J.M. Teurlings, molenaar verzoekt om bij zijn molen een looierij te mogen oprichten. Deze lange lijst laat zien dat, zo'n klein agrarisch dorp als Oosteind, erg veel industrie had.
- De huiden en schors waren nu niet meer lokaal voor handen en werden elders gehaald. Schors werd aangevoerd via de Groenendijkse haven. In 1892 bijv. kwamen daar nog 37 met schors beladen schepen aan, metende 2780 ton. Natuurlijk was dit niet allemaal bestemd voor Oosteind, maar ook voor Dongen, Rijen, Gilze en Alphen.
- Deze schors kwam grotendeels uit Gelderland (de Veluwe) later ook uit de Ardennen.

Al in 1863 verzocht ene Johannes Spoor uit Oosteind te worden beeëdigd tot schorsweger van de gemeente Oosterhout. Zijn klanten: kooplieden, schippers en looiers steunden hem in dit verzoek in het belang van de handel. Toen de haven dichtslibte kwam de schors via het spoor in Rijen aan.

De huiden werden gekocht op de grote huidenmarkten in Rotterdam, maar vooral in Antwerpen. De grote looiers bezochten deze markten zelf, de kleine bedrijven kochten via een tussenpersoon.

Het stromen (d.i. het weken van de huiden in stromend water) gebeurde grotendeels in de Donge. In 1876 was nl. 'n verzoek van de looiers van het Oostquartier om in de waterlopen aldaar huiden te mogen weken door het gemeentebestuur met algemene stemmen afgewezen, alhoewel de Kamer van Koophandel hun verzoek had gesteund.

Met kreugels (kruiwagens) en hondekarren werden de huiden naar de Donge gebracht. Misschien was deze afwijzing door het gemeentebestuur niet ten onrechte. Regelmatig kwamen er klachten over stank van burgers, maar vooral ook boeren, die het drinkwater van hun vee in gevaar zagen komen.

In 1924 dreigt de firma Wed. P. de Jong zelfs

met overplaatsing van de "zaak naar die gemeenten, waar men in zijn reukorgaan niet zo stads is aangelegd als te Oosteind."

Maar over het algemeen was de verstandhouding goed te noemen, omdat veel mensen het nut en de noodzaak van de lokale industrie wel inzagen, als bron van welvaart en werkgelegenheid.

Al was het maar voor de run (= afgewerkte schors) die ze 's winters in hun runstoof stookten.

De intrede van moderne looitechnieken na de eeuwwisseling en de ledercrises in de jaren '20 zijn voor veel Oosteindse kuiplooiers de nekslag.

Het adresboek voor de nederlandse schoenen lederindustrie uit 1929 vermeldt in dat jaar de volgende bedrijven: A.G.A. Driesen, Fa. A. en J. van Gorp, Joh. v.d. Heijkant en de Fa. P. de Jong.

In 1945 zijn alleen de looierijen van Driesen en de Jong nog in werking.

Laatstgenoemd bedrijf gaat als ouderwetse kuipleerlooierij door tot 1965.

Het bedrijf van P. Driesen is nog steeds in Oosteind in werking en inmiddels is met Gerard Driesen de 4de generatie van leerlooiers aangebroken.

Tot en met 1986 heeft dit 14 man personeel tellende bedrijf in Oosteind gelooid. Daarna werd vanwege milieuproblematiek de nathuisafdeling overgebracht naar Dongen.

Het afdrogen en verwerken van leer gebeurt gedeeltelijk nog hier in Oosteind.

'n Specialiteit van dit bedrijf is looien van huiden met haren. Verder levert men voor gerenommeerde schoenfabrieken binnenzoolleder.

HET LEERLOOIEN MET PLANTAARDIGE LOOISTOFFEN.

De mens heeft altijd al het dier gebruikt om te kunnen leven.

Het vlees gebruikte men voor voedsel en de botten dienden als werktuigen; zoals kammen naalden, schraapmessen enz..

De huiden werden gebruikt voor het maken van schoeisel en kleding. Vandaar dat ook het bewerken van dierenhuiden (looien) zeer oud is.

Er zijn verschillende oude manieren van looien bekend.

De eskimo's bijvoorbeeld kauwden hun huiden met traan van vissen waardoor een bruikbaar leder ontstond.

De oude Japanners daarentegen gebruikten bij het kauwen geen traan maar de hersenen van dieren.

De Egyptenaren gebruikten een aluminiumhoudend zout om hun huiden mee te looien. Ook de Romeinen waren al zeer bedreven in het looien, ze gebruikten al gemalen eikenschors, bestrooiden de huiden ermee en legden ze in putten.

Dit proces van plantaardig looien heeft zich eeuwenlang gehandhaafd.

In de tweede helft van de 19de eeuw zien we in onze streken de eerste looierijtjes ontstaan.

Gunstige voorwaarden voor het kunnen looien waren:-stromend water door een beek of

riviertje,

-het in de omgeving groeiende eikenhout voor de schors,

-het verkrijgbaar zijn van runderhuiden.

Men begon met de huiden in het stromend water te hangen. De huiden werden met touwtjes aan staken vastgemaakt en bleven twee á drie weken in het water hangen, al naar gelang de temperatuur van dit water.

Zo ontstond er een ontbindingsproces doordat de huiden in het water begonnen te zwellen en het in het water aanwezige slib zich tussen de haren nestelde, waardoor deze begonnen te rotten en los kwamen te zitten.

Men noemde dit proces "het stromen van de huid". Meestal gebeurde dit in het najaar, winter en voorjaar, omdat dan de waterstand het hoogst was en er weinig ander werk voorhanden was. Later rond 1900 werden de huiden niet meer gestroomd maar gesmart.

De huiden werden dan goed geweekt en het zout waarmee de huiden waren bestrooid om bederf tegen te gaan werd verwijderd.

De nu geweekte huiden werden op een stapel in een hok gelegd en goed afgedekt, zodat ze enigszins gingen broeien. Bacteriën deden hun werk zodat de haren los gingen zitten. Het was erg belangrijk om de huiden op het juiste moment uit het hok te halen. Immers als het broeiproces te lang duurde kon de huid beschadigd worden.

Na het stromen of smarten werden de huiden op de looiersboom eerst onthaard en daarna ontvleesd.

Met een bot boogvormig mes(onthaarmes) werden de haren van de huid afgestoten, eigenlijk meer eruit gedrukt. Dit gebeurde in de richting waarin de haren op de huid waren ingeplant.

Na het ontharen werd de huid omgedraaid om de overtollige vleesresten, ook wel lijmvlees genoemd, van de huid te verwijderen. Hier-voor gebruikte men een vlijmscherp mes(vleesmes).

Dit was een zeer nauwkeurig werk, omdat de huid natuurlijk niet beschadigd mocht worden. Hierna werden de huiden opnieuw gespoeld om al het aangekleefde vuil te verwijderen. Daarna begon het looiproces.

De schone huiden werden nu in putten gehangen.

Eerst in een put waarin zich een zwak looivocht bevond. Hierdoor werden de huiden licht aangekleurd en gelooid, zodat de huid soepel bleef.

Daarna gingen de huiden weer in een andere kuip met veel organische zuren.

Deze zuren zorgden ervoor dat de nog niet gelooide binnenlaag van de huidvezels zwol. Dit voorlooien, ook wel aanlooien genoemd, duurde 10 á 14 dagen, al naar gelang de leer-soort.

Hierna werden de huiden een voor een in een put gelegd. Tussen de huiden werd eikenschors aangebracht.

Daarna liet men de put vol water lopen. Het water met de daarin opgeloste eikelooistof drong in de huiden.

Het verblijf van de huiden in de looikuipen was afhankelijk van de dikte van die huiden, en van het soort leer. (6-8 maanden)

Hierna werd de kuip "getrokken". De huiden werden uit de kuip gehaald en opnieuw in de put gelegd zoals de eerste maal. Dit noemde men de tweede run.

Opnieuw bleven de huiden weer zo'n 6 á 8 maanden in de kuip.

Nadat de gelooide huiden uit de put waren getrokken werden ze goed afgespoeld en af-

geborsteld.

Daarna hing men de huiden over latten op de droogzolder. Door het openzetten van de kleppen kon men het droogproces regelen. Het was zaak zo regelmatig mogelijk te drogen. Hierdoor bleef de kleur van het leer mooi gelijk. Waren de huiden eenmaal gedroogd dan konden ze hun weg gaan naar schoenmakers, zadelmakers, drijfriemmakers enz.

ST. CRISPINUS EN ST. CRISPINIANUS.

schutsheiligen van schoenmakers
zadelmakers en leerlooiers

St. Crispinus en St. Crispinianus worden gerekend tot de oudchristelijke heiligen. Deze heiligen moeten worden geplaatst tussen de 1ste en 7de eeuw van onze jaartelling.

Van de meeste oudchristelijke heiligen bestaan weinig feitelijke gegevens. De hagiografieën van vele eeuwen geleden zijn een mengeling van feitelijke en gefantaseerde gegevens. Met name in de Middeleeuwen was men van mening dat elke martelaar een standaard van martelingen moest hebben ondergaan. Men noemt deze "loci communi", ofwel: gemeenplaatsen.

Ook Crispinus en Crispinianus zijn niet aan deze middeleeuwse drang ontkomen. Toch lijken de volgende feiten vast te staan:

- zij leefden aan het eind van de 3de eeuw
- zij stammen uit een voorname Romeinse familie
- tijdens de christenvervolging van Diocletianus (geb. 240, overl. 316 en Romeins keizer van 284 tot 305) vluchtten zij naar het Noordfranse Soissons

- te Soissons hebben zij het schoenmakers- en later het leerlooiersvak geleerd
- voor de armen maakten zij gratis schoenen, waardoor zij een grote toeloop kregen van klanten, waaronder vele niet-christenen
- door hun onbaatzuchtigheid brachten zij vele streekgenoten tot het christendom
- vanwege deze bekeringen werden zij door de Romeinse prefect Rictiovarus aan verschillende martelingen onderworpen en tenslotte onthoofd
- één der martelingen bestond eruit, dat zij omhangen met een molensteen in de rivier de Aisne werden gegooid, zij werden echter op wonderbare wijze gered

Naast deze weinige feitelijke gegevens, circuleren nogal wat ongegronde beweringen rond Crispinus en Crispinianus. Zij gaan met name over hun afkomst, de martelingen welke zij moesten ondergaan en de rol daarin van prefect Rictiovarus. We kunnen daarover met name lezen in de "passionales", gebundelde lijdensverhalen van oudchristelijke martelaren. Deze "passionales" werden in de middeleeuwen veel gelezen (door een selecte groep i.v.m. het analfabetisme) en vooral voorgelezen. De glorie der marterlaren werd hoog bezongen en de hen aangedane gruweldaden fel overdreven.

De martelaren moesten immers een voorbeeld-functie vervullen.

Wat betreft onze kennis over Crispinus en Crispinianus moeten uitdrukkelijk vermeld worden het passie-verhaal van St. Quentinus (tijd en lotgenoot van de schutsheiligen der leerlooiers) en het "Duytse passionael". Dit laatste werd in 1485 uitgegeven bij Ludwig von Renchen te Keulen. Een handgeschreven en handversierd exemplaar van dit laatste kwam in bezit van Jan Pauwels, "wonende tot Heeswijck". Dit is niet vreemd, daar er rond die tijd een druk handelsverkeer bestond tussen Keulen en Den Bosch. Bovendien waren het "Duitsch" van deze uitgave en het Middelnederlands nauw aan elkaar verwant en dus goed leesbaar voor de Brabanders.

Er zijn talrijke uit- en afbeeldingen van Crispinus en Crispinianus bekend. Daarbij dragen zij een uiteenlopende reeks attributen. Ruwweg kunnen deze in twee groepen worden onderverdeeld: behorende tot het ambacht en tot martelwerktuigen. Tot de eerste groep behoren het schoenmakersmes, een schoen, tang en hamer, een priem of els en leer bereidend op een voorloper van de vleesboom.

Tot de tweede groep behoren de martelaarspalm, een zwaard, een priem of els en een molensteen. Tenslotte worden ze soms afgebeeld met een boek in de hand, aldus verwijzend naar het Evangelie.

Het "Romeins martelaarsboek" (4e editie-1944) vermeldt, dat de lichamen van Crispinus en Crispinianus zijn overgebracht naar Rome en aldaar werden bijgezet in de kerk van St. Laurentius in Panisperna (achter de Via Milano), op het Viminale. Echter, ook te Soissons wordt beweerd, dat in de kerk welke op het graf van onze heiligen zou zijn gebouwd, nog relieken van hen aanwezig zijn. Om de verwarring compleet te maken: er zijn geschriften bekend, waarin wordt verteld dat hun relieken al in de 9e eeuw naar Osnabrück zouden zijn overgebracht. Zij rusten daar in een schrijntje (= pronkkastje) uit het begin van de 13e eeuw. Ook voor deze versie is wel wat te zeggen. Immers niet voor niets zijn Crispinus en Crispinianus afgebeeld in het stadswapen van Osnabrück.

M. Koreman.

Bronvermelding: -Katholieke Encyclopedie
-Summa encyclopedie

-de Klopkei, 3e jaargang
nr. 14, informatieblad van de
heemkundekring "De Erstelinghe"
Waalwijk.

Tekst:Pater Gerlach OFM Cap.

SCHOENLAPPERTJE.

's Morgens vroeg voor dag en dauw
Ben 'k al aan het werk;
laars en schoen voor man en vrouw,
maak ik hecht en sterk.

refr; En kloppend met mijn hamerke
weerklinkt het door mijn kamerke,
Klopperde klop.
Klopperde klop.
Er boven op.
Klop, klop, klop, klop,
er boven op.

'k Sla er lustig bovenop,
Missen doe ik niet.
Terwijl ik op het zoolleer klop,
Klinkt er een vrolijk lied.

's Avonds als het donk'ren gaat
Steek 'k mijn lampje aan,
'k werk nog door al is 't wat laat.
'k moet er van bestaan.

'k werk met lust en kracht van jeugd,
Tracht naar Gods gebod,
Vrouw en kinders zijn mijn vreugd:
'k heb een heerlijk lot.

